

Jernoverenskomsten 100 år: Nok er nok?

Taler

Harald Berntsen

Dato

8 september 2007

Sted

Oslo

Omstendigheter

125 års jubileumsseminar i Oslo Byggningsarbeiderforening

- 1 I år er det 100 år sia det store gjennombruddet for de landsomfattende tariffavtalene her i landet. Det kom med "jernoverenskomsten" eller "verkstedsoverenskomsten" i april 1907. Arbeidsgiverne hadde tidligere gått med på landsomfattende avtaler med Formerforbundet (1905) og med
- 5 litografene (i mars 1907). Men det var overenskomsten mellom Jern og Metallarbeiderforbundet og Mekaniske Verksteders Landsforbund, avdeling av Norsk Arbeidsgiverforening, som blei historisk og danna mønster for den ene landsomfattende overenskomsten etter den andre, av den typen som stadig eksisterer.
- 10 Tidligere hadde de fagorganiserte tilkjempa seg lokale avtaler på den enkelte bedrift. Men her blei de stadig møtt med det argumentet at hvis arbeidsgiveren gikk med på slik avtale, ville han bli slått ut i konkurransen med bedrifter som ikke hadde slike avtaler, og arbeiderne ville miste arbeidsplassene.
- 15 Jernoverenskomsten av 1907 var blant annet en minstelønnsavtale som drepte dette argumentet, i det avtalen i praksis betydde en allmenngjøring av en tariff i hele bransjen.
- 20 At de organiserte arbeidsgiverne i Norsk Arbeidsgiverforening (stifta i 1905) endelig gikk med på en slik avtale, hadde bakgrunn i den rivende industrielle utviklinga og økonomiske oppgangen her i landet fra 1905 og framover. Denne utviklinga førte i løpet av få år til flerdobling av medlemstallet i LO (stifta 1899) og til sterk økning i tilslutninga også til Jern- og Metallarbeiderforbundet. Arbeidsgiverne skjønnte at dette forbundet i 1907 mente alvor med kravet om en
- 25 landsomfattende tariffavtale, og at det ville gå til streik hvis kravet ikke blei innfridd - og dét i en periode da det var stigende avsetning for verkstedsproduktene.

30 Arbeidsgiverne kom med andre ord fram til at fagbevegelsen ikke lenger lot seg knekke i fødselen, og at de heller måtte samarbeide med den enn å fortsette en konfrontasjonslinje som kunne stå i fare for å bringe arbeiderne i en revolusjonær posisjon i forhold til det bestående samfunnssystemet.

35 Verkstedsoverenskomsten var da også - som alle tariffavtaler - et kompromiss, det første store klassekompromisset i kapitalismens historie i Norge, der begge parter ga og tok.

På den ene sida gikk arbeidsgiverne med på en landsomfattende
40 minstelønnsavtale der de anerkjente arbeidernes organisasjon og de tillitsvalgte som representanter for alle arbeidere: Et stor prinsipielt framskritt for fagorganisasjonen.

På den andre sida gikk arbeiderne - i overenskomsten - med på at arbeidsgiverne
45 hadde styringsretten i produksjonen, på så lange tariffperioder som 4-årige, og på å opprettholde arbeidsfred i tariffperiodene.

Dette blei mønster også for de landsomfattende avtalene som fulgte, og det skjedde i en periode med økende økonomisk oppgang helt fram til slutten av
50 1920, med økende knapphet på arbeidskraft og stadig stigende priser (som kulminerte i dyrtida under 1. verdenskrig).

De fagorganiserte fraskreiv seg altså retten til å utnytte den offensive posisjonen de sto i, til å tilkjempe seg bedre lønns- og arbeidsvilkår fra dag til dag.

55 Dette førte i 1911 til dannelsen av en fagopposisjon innen LO, som under ledelse av Martin Tranmæl ville ha vekk de langvarige bindende tariffavtalene, til fordel for daglig kamp for bedre kår på de enkelte bedriftene. Denne tilsynelatende revolusjonære opposisjonen vant flertallet på Arbeiderpartiets
60 landsmøte i 1918 og på LO-kongressen i 1920.

Men samtidig, i 1920, blei den lange oppgangsperioden fra 1905 avløst av en internasjonal etterkrigsdepresjon som snudde forholdet mellom arbeiderne og arbeidsgiverne på hodet: Med krise og massearbeidsløshet, i praksis i hele
65 mellomkrigstida, var det ikke lenger arbeidsgiverne som måtte konkurrere om knappe arbeidskrefter, men arbeiderne som måtte konkurrere om knappe

arbeidsplasser - og arbeidsgiverne kom på offensiven.

- 70 På ulike måter klarte de organiserte arbeiderne likevel, fra og med 1927, å starte en motoffensiv mot arbeidsgiverne og deres politiske partier. Denne motoffensiven, som ikke minst besto i den ulovlige bygningsarbeiderstreiken i 1928, var så vellykka at tidlig på 1930-tallet fant arbeidsgiverne på ny ut at de måtte inngå et kompromiss med arbeiderne. Resultatet var den første
- 75 Hovedavtalen mellom LO og NAF, inngått i 1935, det andre store klassekompromisset i moderne norsk historie, i praksis en kopi av Jernoverenskomsten av 1935.

- Etter andre verdenskrig har forholdet mellom arbeidsgivere og arbeidere, i stort,
- 80 gått gjennom en liknende bevegelse - fra en overlegen posisjon for fagorganisasjonen under den langvarige oppgangen med økende knapphet på arbeidskraft fra 1945 til midten av 1970-tallet, til den nye omgangen med massearbeidsløshet, særlig fra og med Gro Harlem Brundtlands regjeringsperiode fra 1986, som endte med 180 000 offisielt arbeidsledige på
- 85 toppen våren 1993.

- LO-ledelsens bidrag til den innstramminga som Harlem Brundtland gjennomførte, og som resulterte i denne arbeidsledighetsrekorden etter andre verdenskrig, var en konsekvent moderasjonslinje, som i 1992-93 fikk navnet
- 90 "solidaritetsalternativet". Dette alternativet gikk ut på solidaritet mellom arbeidere og arbeidsgivere i Norge mot arbeidere og arbeidsgivere i andre land, slik at arbeidere i Norge skulle unngå arbeidsløshet ved å konkurrere arbeidere i andre land ut i arbeidsløshet i stedet. Men samtidig gikk det ut på at for å unngå krise og massearbeidsledighet måtte til enhver tid en viss andel av arbeiderne i
- 95 Norge ofre seg for nettopp en tilværelse som arbeidsløse (såkalt likevektsledighet), en teori LO-ledelsen - representert ved Yngve Hågensen - sjøl gikk med på.

- Blant annet på grunn av at dette "solidaritetsalternativet" førte til raskt økende
- 100 ulikhet i det norske samfunnet, sprakk det for alvor ved tariffoppgjøret i 2000, da et stort flertall av de fagorganiserte i privat sektor stemte ned et nytt anbefalt moderasjonsforslag til oppgjør fra LO-ledelsen.

- Her i landet ga streiken i 2000 et signal til arbeidsgiverne i NHO om at LO-
- 105 ledelsen ikke lenger var i stand til å disiplinere sine egne medlemmer. Det var på

110 tide å systematisere en strategi for å få bort de kollektive avtalene og dermed fagorganisasjonen i all fornuftig mening av ordet. Umiddelbart etter streiken tok NHO-lederen Bergesen - med sterk tilslutning fra tidligere sentralbanksjef Hermod Skånland - til orde for å få bort uravstemninger i tariffoppgjør. Året etter, i 2001, la et utvalg nedsatt i NHO fram et utkast til arbeidsgiverpolitisk program. Utkastet burde vært spredt til alle medlemmer av fagbevegelsen, som gift mot dumheten.

115 Programutkastet tok sjølsagt opp de krava arbeidsgiverne mener at den internasjonale konkurransen stiller om lønnsmoderasjon og mer fleksible arbeidsvilkår. Det framheva også behovet for å få gjennomført det som alt i ei årrekke har vært NHOs strategiske mål i lønnsoppgjøra, men som foreløpig faktisk har kommi lengst i offentlig sektor: Desentralisering av lønnsfastsettinga
120 ned til den enkelte bedrift og videre individualisering ned til den enkelte arbeider.

Utkastet går med andre ord inn for å få bort landsomfattende kollektivavtaler av den typen som blei innført med verkstedsoverenskomsten for 100 år sia. Slike
125 avtaler svekker nemlig arbeidsgivernes evne til å konkurrere på et globalt marked der det i mange land ikke fins slike avtaler eller en tilsvarende fagorganisasjon. Ikke bare landsomfattende og i siste instans mer lokale tariffavtaler er i strid med konkurranseevnen, men fagorganisasjonen i seg sjøl. Kollektive avtaler og dermed fagorganisasjonen er i seg sjøl en konkurranseulempe som må fjernes.

130 Kravet fikk sterk tilslutning fra ledende Høyre-statsråder i regjeringa til Kjell Magne Bondevik. Erna Solberg utropte fagorganisasjonen og kollektive avtaler til å være et gammaldags fenomen som er gått ut på dato og ikke har livsrett i en "globalisert" verden. Regjeringa la da også snart fram forslaga om et mer
135 fleksiblisert arbeidsliv fra det såkalte arbeidslivslovutvalget - et utvalg som den første regjeringa til Jens Stoltenberg hadde tatt initiativet til.

I virkeligheten er utropinga av fagorganisasjonen og de kollektive avtalene til utdaterte institusjoner ikke noe annet eller "verre" enn den ytterste logiske
140 konsekvensen av det såkalte solidaritetsalternativet og dets moderasjonslinje for at arbeidere i Norge skal vinne over og konkurrere arbeidere i andre land ut i arbeidsledighet og annen elendighet.

Som før fins det bare ett holdbart alternativ til denne "samlinga i bønn", og det

er å arbeide for faglig solidaritet over landegrensene og utjamning internasjonalt på høyest mulig nivå. Den globaliserte kapitalismen må møtes med globalisert arbeidersolidaritet. En slik solidaritet er også i ferd med å danne seg. På slutten av 1990-tallet summerte for eksempel det tyske jern- og

150 metallarbeiderforbundet opp følgene av den moderasjonen det hadde gått med på sia 1970-tallet. Den hadde ikke ført til flere og sikrere arbeidsplasser, men til økt arbeidsløshet, økt ulikhet og stadig høyere profittandel på bekostning av lønnsandelen av produksjonen. Det tok derfor til orde for at alle europeisk jern- og metallforbund skulle slutte å la seg splitte og herske med av arbeidsgiverne
155 sine, og i stedet bli enige om å stille felles krav i alle land om lønnsøkning som minst tilsvarte pris- og produktivitetsstigning.

Med NHO-utkastet til arbeidsgiverpolitisk program er "partiet for folk flest", Fremskrittspartiet, ikke lenger aleine om å gå åpent til felts mot

160 landsomfattende kollektivavtaler. Partiet er heller ikke lenger ei laus samling med bygdetullinger som er avhengig av Carl I. Hagens popularitet til enhver tid, men landets trolig best organiserte og skolerte parti. Da Erik Solheim tidlig på 1990-tallet erklærte at fra nå av ville alle partiorganisasjoner bli erstatta av massemedial kommunikasjon mellom partiledere og velgere, var Carl I. Hagen
165 så umoderne at han gjorde det motsatte. Han satte i gang en gammaldags utbygging av Frp som et parti av aktive og skolerte medlemmer som streba etter politisk makt.

I sine prinsipp- og handlingsprogram har Frp gang på gang slått fast at partiets
170 liberalistiske ideal om et fritt arbeidsmarked ikke kan fungere så lenge det de kaller "monopolliknende" organisasjoner, det vil si fag- og arbeidsgiverorganisasjoner, inngår avtaler sentralt for "arbeidstakere og arbeidsgivere". Arbeids-, lønns- og ansettelsesavtaler fungerer best når de oppnås ved enighet mellom "arbeidsgivere og arbeidstakere" i den enkelte bedrift.

175 Lønnsnivået er ei sak som frivillig skal avgjøres mellom disse, uten innblanding fra andre, heter det videre - på grunnlag av produktivitetsutvikling og inntjening. I valgkampen i 1993 tok da også Carl I. Hagen til orde for lovforbud mot landsomfattende fagforbund.

180 Sentraliserte lønnsforhandlinger har kort sagt for Frp lenge vært det de også er for NHO og mange flere, ei ordning som har overlevd seg sjøl. Men i likhet med det meste av det som i dag lanseres som tipp topp moderne og originale løsninger på økonomiske problem og sviktende konkurranseevne, er det

185 gammel sur vin på nye flasker.

Da Nasjonal Samling blei danna i 1933, gikk Føreren, Vidkun Quisling, straks inn for å få erstatta sentrale lønnsoppgjør med desentraliserte. Quisling mente at sentrale forhandlinger var uheldige fordi i slike forhandlinger kunne
190 arbeidsgiverne vise til de svakeste bedriftene, LO til de sterkeste. Lønningene burde i stedet tilpasses hver enkelt bedrift. I en arbeidervennlig ånd som er helt på linje med dagens Fremskrittsparti "for folk flest", sa Quisling: "De arbeidere som er tilknyttet en økonomisk velstillet bedrift bør ha den samme fordel av det som bedriftens aktionærer, mens de som er tilknyttet en svakere bør hjelpe til å
195 arbeide den frem." Dette var i følge Quisling et utslag av den "solidaritet" i bedriftslivet "som er den nye tids hovedtanke".

"Den nye tids hovedtanke" har også vært til stede i Frps program når partiet har sagt at "arbeidsgivere (bør) gis større anledning til fritt å ansette nye arbeidere til
200 erstatning for dem som sier opp sine arbeidsavtaler enkeltvis eller kollektivt", det vil si til å gjøre bruk av streikebrytere under arbeidskonflikter - slik adgangen var til stede da forsvarsminister Quisling i Bondeparti-regjeringa i 1931 var politisk ansvarlig for å beskytte streikebryterne med hær og flåte på Menstad.

205 Siv Jensen har gått til frenetiske angrep på fagbevegelsens politiske engasjement. Hun har ikke minst tatt sterk avstand fra økonomiske bevilgninger til fordel for ei rød-grønn regjering som var villig til å reversere de mest arbeiderfiendtlige framstøta fra Bondevik-regjeringa, forslag som Frp hadde gitt avgjørende støtte til. I dette spørsmålet tok Quisling i 1930-åra til orde for at fagforeninger ikke
210 skulle ha lov til å drive politisk virksomhet, og tillitsvalgte ikke lov til å ha politiske verv.

Frp går riktig nok ikke åpent og utilsørt inn for lovforbud mot streik. Partiet nøyer seg med i praksis å ta til orde for det samme - ved som Carl I. Hagen å gå
215 inn for lovforbud mot landsomfattende fagorganisasjoner, og ved som de siste åra å gå inn for at lokale fagforeninger må ha lovfesta rett til å la være å delta i landsomfattende streiker dersom de ønsker det, at overtidsordninger og andre arbeidsvilkår må kunne avtales lokalt, og at de kommuneansatte må få avtalt lønningene sine lokalt og ikke sentralt.

220

På ett punkt har Frp utvilsomt rett i at det også har tatt opp en arv etter Arbeiderpartiet. Når Carl I Hagens og Siv Jensens parti flere ganger har tatt til

225 orde for at lønnsoppgjøra mellom partene burde erstattes med skatte- og avgiftslettelser, har det i høy grad vært på linje med finansminister Kleppe og "pakkene" hans under kombioppgjøra på 1970-tallet, og har nærma seg Skånland-utvalgets forslag om statlig inntektsråd og lønnsfastsetting til erstatning for frie lønnsoppgjør fra 1973.

230 I likhet med sine historiske forløpere og nåværende partier i andre land som står Frp nærmest, som det nye fascistpartiet til Mussolinis datterdatter i Italia, er Carl I. Hagen, Siv Jensen & co. nesten i stand til å innta ethvert standpunkt som vil innbringe økt oppslutning - unntatt ett: Å anerkjenne klassemotsetninga mellom arbeidere og kapitalister - og dermed klassekampen mellom disse - i det 235 moderne kapitalistiske samfunnet. Partiet står urokkelig fast på at den enkelte arbeidsgiver og "hans" arbeidere har felles interesser mot andre arbeidsgivere og arbeidere, og norsk arbeidsgivere og arbeidere mot andre lands. Og vil ikke arbeiderne godta dette, skal de med ulike statsinngrep tvinges til det. Dette er kjernen i all fascisme før og nå, som for tida vel å merke ikke tramper rundt i 240 brunskjorter og støvler, men i Armani-dresser og skinnende sorte lakksko. Derfor har da også Alessandra Mussolini uttalt håp om at Siv Jensen snart skal overta regjeringsroret i Norge.

245 Frp illustrerer på en framragende god måte at i kampen mot fagorganisasjonen og de kollektive avtalene, med streikevåpenet i bunnen, slår liberalismen i mange tilfelle over i sin tilsynelatende motsetning - i statlige inngrep mot fri faglig virksomhet. Dette ligger ikke lenger unna enn at i 1990 innførte den - i navnet - sosialdemokratiske regjeringa i New Zealand lovforbud mot kollektive avtaler i arbeidslivet.

250 Idealstaten USA, slik den har utvikla seg fra og med president Reagan, viser det samme med all tydelighet. I 2004 kunne Den frie faglige internasjonale, FFI, opplyse at 32 millioner arbeidere i USA ikke hadde rett til å forhandle om lønn eller arbeidstid, og i svært mange tilfelle var loven om retten til å forhandle om 255 kollektive avtaler ikke en gang verdt papiret den var skrivi på. Både i delstatene og i de føderale institusjonene er 40 % av de offentlig ansatte fratatt retten til kollektive avtaler. I 14 delstater er kollektive avtaler rett og slett forbudt, og i ytterligere 13 delstater er slike avtaler forbudt i visse sektorer. 92 % av bedriftene som FFI har granska, hadde organisert lukka møter med ansatte hvor de blei 260 fortalt hva ledelsen mente om fagforeninger, ofte fulgt av trusler om å flytte virksomheten.

Ikke rart at reallønna til arbeidere i USA er lavere i dag enn for 35 år sia, da
265 "skredet" starta, samtidig som de 1 % rikeste i landet - de som i 2005 tjente over
348 000 dollars eller nærmere 2,2 millioner kroner i året - da fikk den største
andelen av inntektene sia depresjonen i 1928. De 300 000 rikeste i USA tjente
samme år like mye som de fattigste 150 millionene i landet. I 2007 tjente en
toppsjef i USA gjennomsnittlig 369 ganger så mye som en arbeider, det vil si
270 mer på én dag enn en arbeider på ett år.

Det er i et slikt perspektiv en må se Siv Jensens forsvar for opsjonene til
topplederne i Hydro sommeren 2007.

275 De anti-liberale statsinngrepa mot fagorganisasjonen skjer på den økonomiske
liberalismens egne premisser. Innafor en liberalistisk horisont er
fagorganisasjonen i seg sjøl, med det monopolet den oppretter på arbeidskraft
for å oppveie arbeidsgivernes monopol på produksjonsmidler og oppnå
kollektive avtaler, i strid med den "frie" konkurransen og må logisk forbys ved
280 lov. Et nærliggende eksempel på dette blei gitt i høringsutkastet fra det norske
offentlige Konkurransetilsynet om den nye liberaliserte bokavtalen under
Bondevik-regjeringa i 2004. I utkastet gikk Konkurransetilsynet inn for
lovforbud mot faste kollektivt avtalte royalty-satser for forfattere. I stedet måtte
det bli opp til hver enkelt forfatter å forhandle fram sine egne betingelser.
285 Forfattere er ikke lønnsarbeidere. Men prinsipielt er det ikke store steget for
Konkurransetilsynet å gå videre fra dette til å gå inn for lovforbud mot
kollektive avtaler for lønnsarbeid.

Kilde
290 www.byggfag.org/Oppriss

URI
<https://www.virksommeord.no/tale/jernoverenskomsten-100-ar-nok-er-nok>

295

300